

۱ نگاه فارابی به «علم» در مدینہ فاضلہ و مدینہ جاہلہ را با یکدیگر مقایسہ کنید. (از ہر مدینہ یک مورد)

۲ تفاوت دیدگاہ ابن خلدون و فارابی، از جملہ اندیشمندان علوم اجتماعی مسلمان، در ارتباط با روش مطالعہ پدیدہہای اجتماعی را بنویسید.

۳ در علم مدنی فارابی پدیدہہای زیر چگونه مطالعہ می‌شوند؟
الف) کنش‌ها و ساختارہای جوامع، (.....)
ب) واقعیت‌های اجتماعی و بررسی تغییرات و تحولات آنها، (.....)

۴ ہمہ فضلالی قرن سوم ہجری کہ قرن نامیدہ شدہ و قرن چہارم کہ قرن خواندہ شدہ، طرفداران دانش یونانی بودند.

۵ ابن خلدون از کدام عامل در شکل‌گیری جوامع یاد می‌کند؟

۶ ابن خلدون از اندیشمندان مسلمان است کہ با تأثیرپذیری از بہ دنبال شناخت سنت‌های الہی در جامعہ بود.

۷ ابوریحان بیرونی در کتاب «تحقیق ماللہند» علت وجود کاست‌ها در جامعہ ہند را چہ می‌داند؟

۸ نقطۂ اوج در تکامل شیوۂ معماری مقابر مصر در دوران پادشاهی کهن، کدام اہرام است؟

۹ فارابی جوامعی را کہ از علوم عقلی بی‌بہرہ‌اند نامیدہ است.

۱۰ کدام اندیشمندان مسلمان در حوزۂ علوم اجتماعی آثار مهمی از خود بہ جا گذاشتہ‌اند؟

۱۱ از نظر امام علی (ع): عالی‌ترین شناخت‌ها است و مفیدترین دانش‌ها است.

۱۲ بہ گفتۂ شہید ثانی، زمانی کہ پیامبر وارد مسجد مدینہ شدند، از حلقہ‌های عبادت و تعلیم و تعلم کہ در مسجد تشکیل شدہ بود، در کدام حلقہ وارد شدند؟ این گفتہ از کدام کتاب است؟

۱۳

هریک از مثال‌های زیر به کدامیک از انواع عقل اشاره دارد؟
 الف) معنای برخاستن یک فرد در جمع (.....)
 ب) ارزیابی وضعیت ارزش آزادی در روابط انسانی (.....)
 پ) درک عوامل مهاجرت در جمعیت‌شناسی (.....)

۱۴

جای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید.
 الف) مخالفان قشربندی، را موجب برقراری روابط ظالمانه میان افراد و در نتیجه نابرابری می‌دانند.
 ب) علم به نفس، علم توحید و علم به مبداء و معاد، از علوم شمرده می‌شوند.
 پ) رویکرد انتقادی می‌خواهد ظرفیت افشاگری و رهایی بخشی را برای نگه دارد.

۱۵

ویژگی‌های علوم اجتماعی در قرآن را بنویسید. (ذکر دو مورد)

۱۶

ویژگی‌های جامعه آرمانی در قرآن کریم را بنویسید. (ذکر دو مورد)

۱۷

ویژگی‌های جامعه آرمانی از دیدگاه قرآن کریم را بنویسید.

۱۸

علم مدنی فارابی از همه ظرفیت‌های علوم اجتماعی برخوردار است، دو مورد از ویژگی‌های آن را بنویسید.

با انواع علوم اجتماعی تبیینی، تفسیری و انتقادی (تجویزی) آشنا شده‌اید. برای کسب هر کدام از این علوم، نوع متفاوتی از عقل و عقلانیت به کار گرفته می‌شود. عقل معانی مختلف و کاربردهای متفاوتی دارد و برای هر کدام از این معانی و کاربردها، اصلاحات ویژه‌ای وجود دارد. گاهی عقل را در یک معنای عام به کار می‌برند که هرگونه تلاش ذهنی و فکری را شامل می‌شود که هم عالمان در دانش علمی از آن استفاده می‌کنند و هم عموم مردم در دانش عمومی از آن بهره می‌برند. در این معنا می‌توان از انواع عقل سخن گفت از جمله موارد زیر:

- عقل ابزاری (تجربی): دانشمندان برای کسب دانش درباره‌ی پدیده‌های طبیعی و مادی (محسوس) از این عقل استفاده می‌کنند و همواره به آزمون‌های حسی و روش‌های تجربی پایبندند. اصل انقباض و انبساط فلزات در علوم طبیعی و عوامل مهاجرت در جمعیت‌شناسی و ... به کمک این عقل درک می‌شوند. جامعه‌شناسی تبیینی از عقل ابزاری برای پیش‌بینی و کنترل پدیده‌های اجتماعی استفاده می‌کند.

- عقل تفسیری: برای فهم و تفسیر پدیده‌های معنادار مانند کنش انسان‌ها، گفتار و متن به کار می‌رود. برای مثال معنای برخاستن یک فرد در جمع با کمک این عقل فهمیده می‌شود. جامعه‌شناسی تفسیری برای فهم دیگران و ارتباط با آنان یا معنابخشی و انسجام‌بخشی به زندگی اجتماعی از این عقل مدد می‌گیرد.

- عقل انتقادی: عقلی است که برای ارزیابی و داوری نسبت به مناسبات و ارتباطات انسانی به کار می‌رود؛ مثلاً وضعیت ارزش‌های عدالت و آزادی را در روابط انسانی ارزیابی می‌کند. جامعه‌شناسی تفسیری به توصیف ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی بسنده می‌کند. ولی جامعه‌شناسی انتقادی از عقل ابزاری و عقل تفسیری عبور می‌کند و به دنبال عقلانیت دیگری می‌گردد که ظرفیت و توان داوری ارزشی و انتقادی داشته باشد و این ظرفیت و توان را در عقل انتقادی جست‌وجو می‌کند. تلاش کنید برای استفاده از عقل ابزاری، عقل تفسیری و عقل انتقادی نمونه‌های دیگری ذکر کنید.

عقل ابزاری	عقل تفسیری	عقل انتقادی
در سخن گفتن با دیگری، از زبان خود برای ترغیب او به انجام کاری که من می‌پسندم استفاده می‌کنم.	در سخن گفتن با دیگری، از زبان خود برای شناخت یکدیگر، تفاهم و تعامل استفاده می‌کنیم.	در سخن گفتن با دیگری، از زبان خود برای اصلاح یک رابطه‌ی ظالمانه استفاده کنیم.
.....
.....
.....

۲۰ فارابی و ابن‌خلدون دو اندیشمند اجتماعی جهان اسلام‌اند. با مقایسه‌ی اندیشه اجتماعی آن‌ها، دو شباهت و دو تفاوت مهم اندیشه‌ی آن‌ها را بیان کنید و درباره‌ی دوری و نزدیکی اندیشه اجتماعی آن‌ها با یکدیگر گفت‌وگو کنید.

۲۱ قرآن کریم سنت‌های اجتماعی متعددی را به ما معرفی می‌کند و آن‌ها را سنت‌های الهی می‌نامد. هم‌چنین، ما را به شناخت سایر سنت‌های الهی که در قرآن معرفی نشده‌اند دعوت می‌کند. آیا آن دسته از سنت‌های اجتماعی که ما آن‌ها را از طریق تجربه و عقل می‌شناسیم نیز سنت‌های الهی‌اند؟

۲۲ به یکی از دو روش زیر درباره‌ی سهم دانشمندان مسلمان در پایه‌گذاری علوم طبیعی جدید آشنا شوید.
- دعوت از یک کارشناس تاریخ علم به کلاس.
- مراجعه به یکی از کتابخانه‌های معتبر با نظارت و هدایت دبیر کلاس برای انجام یک تحقیق کتابخانه‌ای.

۲۳ منظور فارابی از «مدینه ضاله» چیست؟

۲۴ منظور فارابی از «مدینه جاهله» چیست؟

۲۵ «جامعه‌ی آرمانی» در قرآن چگونه جامعه‌ای است؟

۲۶ منظور از «سنت‌های الهی» چیست؟

۲۷ انواع علوم نافع را توضیح دهید.

۲۸ هریک از عبارات سمت راست به کدامیک از مفاهیم سمت چپ اشاره دارد؟ (یک مورد اضافی است.)

عبارات	مفاهیم
(الف) علمی است که به کار کشور بیاید و برای حل مشکلات کشور مفید باشد.	(۱) جامعه آرمانی قرآن
(ب) فرهنگ حق دارد و در آن به کسی ظلم نمی‌شود.	(۲) علم مدنی
(ج) از نظر فارابی زیرمجموعه‌ی علوم انسانی است.	(۳) مدینه‌ی ضاله
(د) جامعه‌ای که نظرات علمی پذیرفته شده در مدینه فاضله را تحریف می‌کند.	(۴) علم نافع
	(۵) مدینه‌ی فاسقه

۲۹ ابن‌خلدون عامل شکل‌گیری جوامع را چه می‌دانست؟

۳۰ هریک از عبارات سمت راست به کدامیک از مفاهیم سمت چپ اشاره دارد؟ (یک مورد اضافی است.)

عبارات	مفاهیم
(الف) علمی که ما را شکوفا کند و ظرفیت‌های ما را به فعلیت برساند.	(۱) جامعه آرمانی
(ب) قرآن کریم، قوانین حاکم بر تداوم و تغییر جوامع و امت‌های مختلف را می‌نامد.	(۲) علم مدنی
(ج) فارابی علم اجتماعی را زیرمجموعه علوم انسانی دانسته است.	(۳) مدینه فاضله
(د) جامعه‌ای که بر محور علم سازمان یافته باشد.	(۴) علم نافع
	(۵) سنت‌های الهی

۱- از علوم عقلی بی‌بهره‌اند ۲- علم ابزاری می‌تواند وجود داشته باشد. ۳- علمی که از ارزش‌ها، آرمان‌ها و حقیقت زندگی سخن بگوید، وجود ندارد. (ذکر یک مورد)
 مدینه فاضله: ۱- بر محور علم سازمان‌یافته باشد. ۲- علم در این مدینه به علم تجربی محدود نمی‌شود. ۳- علوم عقلانی و وحیانی را نیز دربر می‌گیرد. (ذکر یک مورد) (ص ۱۰۲)

۲- ابن‌خلدون: در مطالعات خود به روش عقلی توجه چندانی نداشت بیشتر از روش حسی و تجربی (تبیینی) استفاده می‌کرد و در نتیجه از جامعه آرمانی سخن نگفت، رویکرد او محافظه‌کارانه بود با استفاده از تجربه تاریخی جوامع پیرامون خود از عصبیت به عنوان عامل شکل‌گیری جوامع نام برد و این دریافت خود را به همه جوامع تعمیم داد. علم اجتماعی خود را علم عمران نامید. (ذکر سه مورد کافی است) (ص ۱۰۴)
 فارابی: رویکرد انتقادی دارد، با توجه به جوامع خود و گذشته و همچنین با استدلال عقلی جوامع را به انواعی تقسیم نمود. از جامعه آرمانی سخن گفت، مدینه فاضله جامعه آرمانی اوست. علم اجتماعی خود را علم مدنی نامید. (ذکر سه مورد کافی است) (ص ۱۰۱ و ۱۰۲ و ۱۰۴)

۳- الف) توصیف و فهم (ص ۱۰۲) ب) تبیین و علت‌یابی (ص ۱۰۲)

۴- ترجمه - تحقیق

۵- وی با استفاده از تجربه تاریخی جوامع پیرامون خود از عصبیت به عنوان عامل شکل‌گیری جوامع یاد می‌کند و این دریافت خود را به همه جوامع تعمیم می‌دهد.

۶- قرآن

۷- وی علت وجود کاست‌ها در جامعه هند را باورهای دینی هندوها می‌داند که معتقدند خداوند جهان را این‌گونه طبقه‌بندی شده آفریده است.

۸- اهرام چیزه.

۹- مدینه جاهله

۱۰- فارابی، ابوریحان بیرونی، ابن‌خلدون

۱۱- شناخت خداوند - خویشتن‌شناسی

۱۲- روزی پیامبر (ص) وارد مسجد مدینه شد و دید که دو حلقه در مسجد تشکیل شده که در یکی از آن‌ها افراد به ذکر و عبادت مشغول‌اند و در یکی دیگر به تعلیم و تعلم. پس فرمودند: هر دو گروه کار نیک می‌کنند، اما من برای تعلیم فرستاده شده‌ام. سپس در حلقه تعلیم و تعلم نشست.
 از کتاب: منیه المرید

۱۳- الف) عقل تفسیری (ص ۱۰۷)

ب) عقل انتقادی (ص ۱۰۷)

ج) عقل ابزاری (ص ۱۰۶)

قرآن در موارد متعددی هم به توصیف و تبیین زندگی اجتماعی انسان می‌پردازد، یعنی به این اشاره می‌کند که در جوامع چه می‌گذرد و چرا؟ هم به نقد و ارزیابی جوامع و فرهنگ‌های بشری می‌پردازد و هم جامعه آرمانی موردنظر خود را ترسیم می‌کند. (ص ۹۶) دانش‌آموز می‌تواند به ویژگی‌های علوم اجتماعی در جهان اسلام و علم مدنی فارابی نیز اشاره کند.

جامعه آرمانی قرآن، فرهنگ حق دارد و در آن به کسی ظلم نمی‌شود و در برابر ظلم دیگران مقاومت می‌شود، این جامعه قصد ظلم به دیگر جوامع را ندارد، اما ظلم دیگران را هم نمی‌پذیرد، به علاوه، تا آن‌جا که بتواند به ستم‌دیدگان و مستضعفان جهان یاری می‌دهد. (ذکر دو مورد کافی است) (ص ۹۷)

جامعه آرمانی قرآن، فرهنگ حق دارد و در آن به کسی ظلم نمی‌شود و در برابر ظلم دیگران مقاومت می‌شود این جامعه قصد ظلم به دیگر جوامع را ندارد اما ظلم دیگران را هم نمی‌پذیرد. (ص ۹۷)

۱) به توصیف و فهم کنش‌ها و ساختارهای جوامع مختلف می‌پردازد.
 ۲) به تبیین، یعنی علت‌یابی واقعیت‌های اجتماعی و بررسی تغییرات و تحولات آن‌ها می‌پردازد.
 ۳) درباره‌ی هنجارها، ارزش‌ها و آرمان‌های جوامع مختلف داوری علمی می‌کند و رویکرد انتقادی به جامعه خود و دیگر جوامع دارد.
 ۴) درباره‌ی هنجارها، نحوه رفتار و سبک زندگی کنش‌گران سخن می‌گوید و بایدها و نبایدهایی برای زندگی اجتماعی تجویز می‌کند. (ذکر دو مورد از چهار مورد) (ص ۹۸)

عقل ابزاری: علل بیماری آسم، قوانین علم مکانیک و ...

عقل تفسیری: معنای نوروز برای مردم ایران، معنای راهپیمایی صلح (مارش میرا) برای مردم بوسنی و ...

عقل انتقادی: ارزیابی انتقادی حقوق کودکان یا نقد فاصله طبقاتی در یک جامعه و ...

عقل در معنای خاص: به دو نوع عقل نظری (شناخت هستی‌ها) و عقل عملی (بایدها و نبایدها و احکام ارزشی) تقسیم می‌شود.

شباهت‌های ابن خلدون و فارابی:

۱- تأثیرپذیری از قرآن

۲- شناخت سنت‌های الهی در جامعه

تفاوت:

۱- فارابی از استدلال‌های عقلی برای تقسیم جوامع براساس نوع علم و اندیشه و فرهنگ و رفتاری، استفاده می‌کند ولی

ابن خلدون در مطالعات خود به روش عقلی توجه چندانی نداشته است.

۲- رویکرد فارابی انتقادی است.

رویکرد ابن خلدون انتقادی نیست و جامعه‌شناسی او در مقایسه با جامعه‌شناسی فارابی، محافظه‌کارانه است.

قرآن، انسان‌ها را به شناخت سایر سنت‌های الهی که در قرآن معرفی نشده است، دعوت می‌کند. در نتیجه می‌توان از طریق تجربه و عقل نیز به شناخت سنت‌های الهی رسید. اما شناخت هر سنت اجتماعی در یک جامعه را نمی‌توانیم شناخت سنت الهی محسوب کنیم زیرا یکی از ویژگی‌های سنت‌های الهی، عام و غیرقابل تغییر بودن است و باید از این ویژگی برخوردار باشد.

۲۳ مدینه‌ی ضاله جامعه‌ای است که در اثر انحراف نظری از مدینه‌ی فاضله شکل می‌گیرد. در مدینه‌ی ضاله، نظرات علمی پذیرفته شده در مدینه‌ی فاضله هم تحریف می‌گردند و آرمان‌ها، ارزش‌ها و امور غیرعقلانی، آرمان‌ها و ارزش‌های عقلانی معرفی می‌شوند.

۲۴ فارابی جوامعی را که از علوم عقلی بی‌بهره‌اند، مدینه‌ی جاهله نامیده است. در جوامع جاهله، علم ابزاری می‌تواند وجود داشته باشد اما علمی که از ارزش‌ها، آرمان‌ها و حقیقت زندگی سخن بگوید، وجود ندارد.

۲۵ جامعه‌ای که در آن به عدالت و قسط رفتار می‌شود. جامعه‌ی آرمانی قرآن، فرهنگ حق دارد و در آن به کسی ظم نمی‌شود و در برابر ظم دیگران مقاومت می‌شود. این جامعه، قصد ظم به دیگر جوامع را ندارد اما ظم دیگران را هم نمی‌پذیرد. به علاوه، تا آن‌جا که بتواند به ستم‌دیدگان و مستضعفان جهان یاری می‌دهد.

۲۶ قرآن کریم، قوانین حاکم بر تداوم و تغییر جوامع و امت‌های مختلف را سنت الهی می‌نامد و آدمیان را برای شناخت این سنت‌ها تشویق می‌کند.

۲۷ الف) علوم ابزاری که نیازهای روزمره‌ی جامعه‌ی اسلامی را برطرف می‌کنند، مانند علم پزشکی و علوم فنی و مهندسی و علوم پایه که به نوعی مادر این علوم به شمار می‌آیند.

ب) علمی که درباره‌ی چگونگی استفاده از علوم ابزاری و اهداف، ارزش‌ها و آرمان‌های انسان صحبت می‌کنند نیز علم نافع هستند.

ج) علمی که درباره‌ی حقیقت انسان و آغاز و انجام او، سخن می‌گویند علم نافع محسوب می‌شوند. حتی این دسته از علوم یعنی علم به نفس، علم توحید و علم به مبدأ و معاد، از نافع‌ترین علوم دانسته شده‌اند.

د) علم به جامعه و تاریخ (علوم اجتماعی) اگر به قصد درس آموختن از رفتار گذشتگان و شناخت قوانین اجتماعی، برای استفاده از آن قوانین در حال و آینده آموخته شوند، علم نافع هستند.

۲۸ الف) ۴- علم نافع (ص ۹۰)
 ج) ۲- علم مدنی (ص ۹۳)
 (هر مورد ۰/۲۵)

ب) ۱- جامعه‌ی آرمانی قرآن (ص ۹۲)
 د) ۳- مدینه‌ی ضاله (ص ۹۳)

۲۹ عصبیت (ص ۹۵) (۰/۵)

۳۰ الف) ۴- علم نافع (ص ۹۰) (۰/۲۵)
 ج) ۲- علم مدنی (ص ۹۳) (۰/۲۵)

ب) ۵- سنت‌های الهی (ص ۹۲) (۰/۲۵)
 د) ۳- مدینه‌ی فاضله (ص ۹۳) (۰/۲۵)